

СЛОВО і ЧАС

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНИЙ У СІЧНІ 1957 Р. ВИХОДИТЬ ЩОМІСЯЦЯ

№4 (556) КВІТЕНЬ
2007

Зміст

XX СТОЛІТТЯ

- Гальчук Оксана.* Лірична сповідь Миколи Вінграновського 3
Деркач Лариса. Трансформація подорожі міфологічного героя
у структурі наративної моделі “Міста” В.Підмогильного 12
Шниталь Анатолій. Віктор Некрасов: по той бік Стіни 19
Циховська Елліна. Творчість Є.Маланюка як модель міжкультурної
художньої комунікації: українсько-польські літературні зв’язки 23

ДАТИ

- Віталію Дончику – 75 28
Сивокінь Григорій; Мовчан Раїса; Шниталь Анатолій. Ті “Грані...”
і нас гранили; *Зборовська Ніла.* Ми з Віталієм Григоровичем –
шістдесятники 28
Миколі Сулимі – 60 32
Сулима Микола. Павло Тичина і поети-модерністи 32

ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНІ

- Клочек Григорій.* Трактат Івана Франка “Із секретів поетичної
творчості” як предтеча української рецептивної поетики 39
Погрібний Анатолій. До розуміння феномена письменницької
публіцистики 45

Біла Анна. Дискурс “народного сюрреалізму” в українській ліриці 1960–70-х рр. 53

ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА

Дроздовський Дмитро. Голограма свідомості в містерії “Бран” Олекси Різникава 57

Голобородько Ярослав. Жінки не без чоловіків (проза Софії Андрухович) 63

Овсянников Сергій. Часопис “Четвер” – барометр постмодернізму 66

ТЕКСТОЛОГІЯ І ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Бурлака Галина. Дійові особи: Німфа, Пасічник, Ратай, Хлопець, Перебендя та інші. Нотатки публікатора 70

РЕЦЕНЗІЇ

Салига Тарас. Повернення Володимира Державина [Державин Володимир. Література і літературознавство. Вибрані теоретичні та літературно-критичні праці. – Івано-Франківськ, 2005. – 492 с.] 77

Ісіченко Ігор. Блискучий феєрверк барокового літописання [Корпанюк Микола. Слово. Хрест. Шабля: Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище. – К., 2005. – 904 с.] 82

Михед Павло. Про ідейні пошуки Миколи Гоголя [Kościołek Anna. Wybrane fragmenty z korespondencji z przyjacielami: o ideowych poszukiwaniach Mikołaja Gogola. – Toruń, 2004. – 180 s.] 84

Прасалова Віра. ВАПЛІТЕ в контексті художньо-естетичних пошуків 20-х років [Кавун Л.І. “М’ятежні” романтики вітаїзму: проза ВАПЛІТЕ. – Черкаси, 2006. – 328 с.] 86

ЛІТОПИС ПОДІЙ

Лисенко Валентина. Сучасна вітчизняна аудіокнижка – уперше в Україні 88

Лисенко Наталка. Про Василя Стуса по-сучасному та переосмислено 88

Різник Сергій. Мова народу – це його дім і фортеця 91

Кравченко Олена. Слобожанщина: літературний вимір – V 91

Лисенко Валентина. VIII Всеукраїнський рейтинг “Книжка року’2006” ... 92

НАШІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Всесвіт. – 2007. – № 1-2; Леонід Куценко, “І вічність на каміннях Праги...”; “І спомину непроминула кара...”. Євген Маланюк: подорожі Україною 1926–1943”; *Нахлік Є.К.* Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша: Докум.-біогр. студія; *Валентина Соболев*. Не будьмо тінями зникомими; *Олеся Пономаренко*. Міфосвіт поезії Б.-І.Антонича й естетичні традиції Т.Шевченка; *Київська Русь.* – 2006. – Кн. VII (Бабло); Кн. VIII (Протяг); *Кур’єр Кривбасу.* – 2006. – № 204, 205 76, 94

Книжкова графіка 3 стор. обкладинки

© Інститут літератури
ім. Т.Г.Шевченка НАН
України, 2007

Текстологія і джерелознавство

Галина Бурлака

ДІЙОВІ ОСОБИ: НІМФА, ПАСІЧНИК, РАТАЙ, ХЛОПЕЦЬ, ПЕРЕБЕНДЯ ТА ІНШІ. НОТАТКИ ПУБЛІКАТОРА

Навесні 2006 року вийшов друком третій том серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”¹. Він містить листи-відповіді тих кореспондентів М.Грушевського, листи його до котрих склали перший том серії². Це 549 текстів І.Нечуя-Левицького, І.Франка, Д.Марковича, О.Кониського, Я.Грушкевича, С.Єфремова, В.Доманицького, О.Кобилянської, О.Маковея, К.Паньківського, І.Пулюя, І.Полівки, О.Олеся та ін. Вже сам перелік імен викликає інтерес гуманітаріїв, тим більше що майже всі листи (крім добірок перших двох авторів та частини листів С.Єфремова) раніше не публікувались.

“Листи навіть невеличких писателів можуть мати значення для історичної літератури і суспільности, а щодо українських писателів, як знаєте, тисячі обставин причиняються, щоб життя і розвій їх прислонити таїною. Відси йдуть усякі теорії про сякі чи такі на них впливи. От тим-то я думаю, що кожне зернятко фактичної інформації в таких справах посуває вивчення нашої літератури наперед”³, — зазначав І.Франко. Матеріал, який увійшов до цієї книжки, напрочуд різноманітний і цікавий, він спонукав упорядників якомога глибше проникнути в суть обставин того, про що йдеться в листах. Для цього довелося заглибитись не стільки у філологічну, скільки в історичну, мемуарну, краєзнавчу літературу. Подати докладний науковий коментар (ідеться про коментування ситуацій, а не переписування з довідників біографічних даних) — це фаховий обов’язок публікатора. Як влучно з подібного приводу висловився С.Білокінь, “самовдосконалювався, працюючи над коментарями”⁴. Безперечно, така дослідницька робота ускладнює й дещо уповільнює процес підготовки публікації, однак саме вона фіксує сучасний рівень вивчення теми, дає змогу читачеві краще зорієнтуватися у змісті, а якщо цей читач — дослідник, спонукає до подальших міркувань і пошуків, тобто до наукового поступу.

У процесі роботи над коментарями до названого тому нам вдалося з’ясувати цілу низку фактів, які, вважаємо, становлять інтерес для ширшого загалу літературознавців, істориків. Однак спочатку пропонуємо поглянути на основні етапи процесу підготовки публікації.

Перший крок у формуванні корпусу — збір текстів. Хоч архів М.Грушевського⁵, зокрема його епістолярна частина, описаний досить докладно⁶, повністю

¹ Див.: *Листування Михайла Грушевського / Епістолярні джерела грушевськознавства*. — Т. 3. / Ред. Л.Винар. Упоряд. Г.Бурлака, Н.Лисенко. — К.; Нью-Йорк та ін., 2006. — 718 с.

² *Листування Михайла Грушевського / Епістолярні джерела грушевськознавства*. — Т. 1. / Ред. Л.Винар. Упоряд. Г.Бурлака. — К.; Нью-Йорк та ін., 1997. — 398 с.

³ І.Франко. Лист до А.Кримського [з середини грудня 1894 р.] // Збір. тв.: У 50 т. — К., 1986. — Т. 49. — С. 462.

⁴ Білокінь С. На зламах епохи: Спогади історика. — Біла Церква, 2005. — С. 180.

⁵ Основний масив цього архіву під назвою “Грушевські: історики, філологи” зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Києві, фонд №1235.

⁶ *Епістолярна спадщина Михайла Грушевського: Показчик до фонду №1235 у ЦДА України у Києві / Уклад І.Гирич*. — К., 1996. — 107 с.

покладатися на опис, та навіть на попередні публікації, не варто. У цьому ж архіві зберігаються кілька об'ємних папок під загальною назвою "Листи невстановлених авторів". Для дослідника, вже знайомого з почерками та з певним обсягом епістолярної інформації, у тих папках, як правило, знаходиться чимало цікавого. Мені, наприклад, тут вдалося виявити нерозпізнані раніше два листи В.Доманицького, по одному – О.Кониського та Я.Грушкевича. Два листи Д.Марковича, не внесені до опису, виявив і опублікував перед цим Ю.Мицик⁷. Отже, крім архівних пошуків, слід враховувати попередні публікації матеріалів, які вас цікавлять. У нашому випадку, крім названої, маємо три великі раніше друквані добірки листів до М.Грушевського – І.Нечуя-Левицького⁸, І.Франка⁹ та С.Єфремова¹⁰. Перші дві, котрі досі вважалися повними, я спочатку не мала наміру вміщувати до тому. Однак редактор видання Любомир Винар наполіг на їх републікації, дбаючи про цілісність композиції. Унаслідок цього перший і третій томи серії "Епістолярні джерела грушевськознавства" склали одне ціле – листи М.Грушевського й відповіді на них.¹¹ Згодом довелося переконатись у тому, що таке рішення було правильним. Підготовка цих матеріалів, крім, звичайно, звірки з автографами, передбачала й доопрацювання коментарів. У текстах листів І.Нечуя-Левицького, професійно підготовлених свого часу до публікації Ф.Сараною, нами було виправлено лише кілька дрібних помилок, натомість коментарів додалося, що стало наслідком нового рівня розробки матеріалу.

У добірці листів І.Франка додалося три невеликих раніше не публікованих тексти. Один лист (від 16 серпня 1898 р.), уміщений до 50-го тому Зібрання творів І.Франка як лист до М.Грушевського, виявився листом І.Франка до О.Маковея¹². Звісно, його ми не републікуємо. Даний випадок помилкової атрибуції, до речі, досить показовий і може служити прикладом важливості деталей у текстологічній роботі. Не звернувши уваги на це різночитання між двома публікаціями листування І.Франка, відомий історик І.Гирич узяв за джерело 50-й том Зібрання творів письменника й у своєму новому дослідженні про взаємини І.Франка з М.Грушевським¹³, у цілому ґрунтовному й багатому на невідомі досі факти, доходить деяких висновків, посилаючись саме на цей текст і традиційно трактуючи його як лист І.Франка до М.Грушевського. Усвідомлюючи винятково (на тлі всієї добірки взаємного листування цих двох діячів) дружню тональність саме названого тексту, дослідник не вагаючись обіграє зміст листа якраз завдяки його нетиповості і припускається інтерпретаційної помилки. Цього б не сталося, якби історик скористався новою публікацією листів та коментарем до них, де на с. 556 викладено основні аргументи нашої версії.

Також у попередній публікації листів І.Франка до М.Грушевського виявлено низку помилок у прочитанні слів, кілька пропущених фраз, надто осучаснений правопис – усе це в новому виданні виправлено відповідно до оригіналу. Крім того, вдалося уточнити час написання кількох недатованих листів І.Франка. Зате добротний коментар цієї добірки в 50-томнику І.Франка, підготовлений свого часу Ф.Погребенником, зберігає свою актуальність.

Згадана раніша (1992 року) публікація частини листів С.Єфремова вимагала доповнення і в текстах, і в коментарях. Крім того, через схожість почерків С.Єфремова і В.Доманицького, попередні публікатори (слідом за архівним описом)

⁷ Мицик Ю. З листів до Михайла Грушевського // *Український історик*. – 2002. – №1-4 (152-155). – С. 494-495.

⁸ Див.: *Нечуй-Левицький І.* Збір. тв.: У 10 т. – К., 1968. – Т. 10.

⁹ Див.: *Франко І.* Збір. тв.: У 50 т. – К., 1986. – Т. 50.

¹⁰ *Гирич І., Синицина В.* Із листування Сергія Єфремова і Михайла Грушевського // *Записки НТШ*. – Л., 1992. – Т. ССХІV. – С. 334-372.

¹¹ Українське джерелознавство (і літературне, й історичне) має багатий досвід публікації листів відомих діячів культури, письменників, політиків, однак лише нещодавно почала зміцнюватися нова тенденція – публікація взаємного листування. Це, вважаємо, свідчить про новий, вищий етап розвитку української науки.

¹² Детальніше про це див.: *Бурлака Г.* Помилковий адресат одного листа Івана Франка // *Записки НТШ*. – Л., 2005. – Т. ССL. – С. 776-779.

¹³ *Гирич І.* М.Грушевський і І.Франко: до історії взаємин // *Український історичний журнал*. – 2006. – №5. – С. 35-66.

помилково атрибутували текст від 19 (6) березня 1906 року як лист С.Єфремова, хоч насправді це виявився лист В.Доманицького до М.Грушевського. С.Єфремов на той час перебував у в'язниці, звідки був звільнений аж у кінці квітня.

Наступний етап — прочитання й набір тексту, який готується до публікації. Усвідомлюю, що не всі мене розуміють, однак скажу, що оптимально для справи робити це самому публікаторові, не уникаючи “чорнової” роботи. Найважчим для мене виявилось прочитання автографів О.Кониського. Якийсь час довелося звикати до почерку, вдивлятися, буквально розшифровуючи текст, часом просто відгадуючи зміст. Трапилась у листах фраза, яка свідчить про те, що навіть адресат свого часу не все розбирав. Наприклад, у листі від 30.XI.1894 р. О.Кониський пише: “Фильольога, здається, приставлять до “Словаря” — сьогодні Науменко робитиме йому іспит”¹⁴. Відповідь М.Грушевського, на жаль, не збереглася, але вона була, тому що в наступному листі від 9.XII. О.Кониський зауважує: “То я писав до Вас не про “Фалалея”, а про “фильольога” — Тимченка...”¹⁵

І ось коли я повністю прочитала, відтворила тексти листів, розпочався непростий і захоплюючий процес коментування. Він іде в парі з датуванням текстів, якщо вони не датовані автором. Принагідно хочу ще раз підкреслити цінність публікацій саме взаємного листування, яке часто стає у пригоді при вирішенні складних питань датування, коментування або й атрибуції. Яскравий приклад — листування М.Грушевського з О.Кониським. Коментар першого тому “Листування”, де подано лише листи видатного історика, був надто неповний, і це сталося з двох причин: 1) недостатня на той час вивченість упорядником взаємин цих діячів; 2) крайня лаконічність листів М.Грушевського. Часто коментатор, тобто я, не помічала деяких загадкових і проблемних моментів. Знаючи, що листи, як правило, перлюструвалися поліцією, гострі злободенні моменти М.Грушевський оминав або натяками, або фразою “розкажу при зустрічі, ато всього і на волівій шкурі не спишеш”. Не раз у мене було відчуття, що присутня при розмові двох давніх друзів, які розуміють одне одного з півслова, а для стороннього суть почутого діалогу залишається таємницею.

Реальна можливість розширити й доповнити цей коментар з’явилася тоді, коли готувалися до друку листи-відповіді. Тексти О.Кониського значно розлогіші, і хоча вони містять більше загадок, але й дають більше ниточок для їх розгадок.

Дуже багато допомогли мені співробітники музею М.Грушевського, котрі саме готували книжку про родовід Михайла Сергійовича. Вартий того, щоб стати хрестоматійним, випадок з коментуванням фрази з листа М.Грушевського: “Марко не пише нічого. Денис, спасибі йому, написав, що він в Мордві, а як в ту Мордву писати, не знаю”¹⁶ (лист від 7 серпня 1895 р.). Тоді мені ще не була відома в деталях біографія Михайлового родича і близького приятеля Марка Грушевського, тому прокоментувати цей уступ я не змогла. Однак у листах О.Кониського Марко й несподівані повороти його долі згадуються значно частіше, є навіть фраза: “Втікаючи від військового відбутку, Марко опинився учителем в Мордві, але квилить-голосить, щоб вирватися звідтіль куди-небудь...”¹⁷ І коли постала необхідність пояснити читачеві, про що йдеться, справжнім подарунком коментаторові стала публікація Миколи Кучеренка про Чигиринські адреси Грушевських¹⁸, звідки з’ясувалося, що в цьому контексті Мордва — не місцевість на середньому Поволжі, а село неподалік Чигирина (тепер Красносілля), де свого часу вчителював Марко Грушевський.

При коментуванні особливо чітко виявляється рівень сучасної наукової розробки тої чи тої теми. Наприклад, у висвітленні перипетій галицької політики взагалі й “нової ери” зокрема не раз ставала у пригоді талановита монографія І.Чорновола “Польсько-українська угода 1890—1894 рр.” (Львів, 2000). Без неї я б не зрозуміла, приміром, такого уступу з листа О.Кониського: “Що діється в світі нашому взагалі

¹⁴ Листування Михайла Грушевського / Епістолярні джерела грушевськознавства. — Т. 1. — С. 88.

¹⁵ Там само. — С. 90.

¹⁶ Листування М.Грушевського... — Т. 1. — С. 57.

¹⁷ Листування М.Грушевського... — Т. 3. — С. 90.

¹⁸ Кучеренко М. Слідами Грушевських. Чигиринщина // Пам’ятки України: історія та культура. — 2002. — № 2. — С. 64-79.

– трохи що не зовсім я нічого не відаю. Про Турку дещо, правда, відаю, але не варто й писати. Там тепер такий хаос, що нічогісенько не тямлю: хто з трьох бреше? Здається, усі брешуть, а звісно, більше той, у кого більше жвавості”¹⁹. А йдеться про містечко Турка на Львівщині, яке у другій половині 1891 р. стало центром виступів проти політики “нової ери”. Найактивніше виступали на вічах і у пресі з приводу цих подій І.Франко, М.Павлик і депутат віденського парламенту К.Телішевський.

Коментаторові нерідко потрібні чималі зусилля для того, щоб ужитися в епоху, перейнятися висловлюваними сто років тому думками й емоціями, тогочасними реаліями. Тоді не буде проблемою ідентифікувати, наприклад, не раз згаданого в листах Василя Дементійовича – це багатолітній (з 1878 по 1903 рр.) начальник Київського губернського жандармського управління В.Новицький. Також часом не менших зусиль треба, щоб утриматись на певній дипломатичній відстані від особливо експресивних пасажів. Пишучи до М.Грушевського, з яким на початку 1890-х років перебував у дуже близьких товариських взаєминах, О.Кониський зовсім не стримував себе, характеризуючи з певних, як правило, суб’єктивних причин несимпатичних йому людей. Те, що і як він пише в цих листах про І.Франка, може стати темою окремої публікації. І якщо автор зуміє з’ясувати й коректно сформулювати витоки такого ставлення, а не потрактує як чергову сенсацію, то це буде внеском у науку.

Коментуючи листи 3-го тому, вдалося також дещо з’ясувати в такому малодослідженому сегменті історії громадського руху Галичини й Наддніпрянщини кінця ХІХ століття, як проблема псевдонімів та конспіративних імен українських діячів. Основним джерелом знахідок також стали листи О.Кониського. Як уже зазначалося, предметом кореспонденції часто були дражливі для влади й Росії (звідки писав О.Кониський), і Австро-Угорщини (де з 1894 року перебував М.Грушевський) теми українського культурного та громадсько-політичного життя. Тому листування в основному велося езоповою мовою, а псевдо використовувалися навіть у нейтральному, з погляду перлюстраторів, контексті.

Хто такі *Перебендя* чи *Хлопець* – для філолога не становить особливої загадки, це псевдоніми О.Кониського та молодого М.Грушевського. Багато діячів Старої громади мали конспіративні імена, і найповнішим дотепер джерелом їх розшифрування залишається “Листування Київської старої громади з М.Драгомановим (1870–1895 рр.)”²⁰. Але там згадані далеко не всі персонажі, які трапляються в даних листах.

Ще під час роботи над першим томом “Листування” постало питання про розкриття псевдо *Ратай*. Єдиний у словнику О.Дея варіант – П.Куліш – не підходив ні за хронологією, ні за змістом. Тоді в коментарях, не маючи достатньо аргументів, я висловила припущення, що це Олександр Барвінський. Тепер, на підставі вивчення опублікованого листування, це можна стверджувати з певністю, саме так називали його наддніпрянці. Також майже не натрапимо в листах прямо названого прізвища Володимира Антоновича, хоч розмова раз по раз його стосується. Тут він замаскований під іменем *Пасічник*. Виявилось, що “пасікою” в листах до О.Барвінського, а згодом і до М.Грушевського О.Кониський називав задум поширення української національної роботи в Галичині, зокрема через влаштування на посади у Львівському університеті українців з Російської імперії. Це було однією з програмних засад політики т. зв. “нової ери”. Насамперед ішлося про переїзд із Києва до Львова для роботи на новоствореній кафедрі “всесвітньої історії з особливим оглядом на Східну Європу” професора В.Антоновича. Саме його, як основну постать у цьому процесі, і називали *Пасічником*²¹ навіть після того, як В.Антонович, зрештою, відмовився від переїзду, запропонувавши кандидатуру свого колишнього студента

¹⁹ Листування М.Грушевського... – Т. 3. – С. 69.

²⁰ Архів Михайла Драгоманова. Том І: Листування Київської Старої громади з М.Драгомановим (1870–1895). – Варшава, 1937. – 442 с.

²¹ Див. про це також: *Грушевський М.* Щоденник (1888–1894 рр.) / Підгот. до вид., передне слово, упор., комент., післямова Л.Зашкільняка. – К., 1997. – С. 220; *Барвінський О.* Заснування катедри історії України в Львівському університеті // *Записки НТШ.* – Т. СХІІ/СХІІІ. – Л., 1925. – С. 7.

М.Грушевського. З давніших і сучасних джерел вдалося з'ясувати, що *Протомедік* – прізвище Казимира Бадені, на той час намісника Галичини, *Рижий* – Івана Франка, *Возовик* – Алойзія Тележинського (львівський приятель О.Кониського, працівник залізниці. Часто їздив до Києва у службових справах, виконуючи разом з тим функції зв'язку, зокрема між членами Старої громади й О.Барвінським). *Ванечкою* у старогромадівських колах називали професора Київського університету Івана Луцицького, *Фомка* – це тогочасний директор 1-ї Київської гімназії Олексій Хомич Андріяшев.

Не дивно, що коли я, вжившись у такого роду тайнопис, натрапила на екзотичне ім'я *Німфа*, то сприйняла його спочатку також як приbrane ім'я. Але чиє? Згодом з'ясувалося, що це якраз справжнє ім'я Німфодори Руденко, активної учасниці українського руху, яка згодом стала дружиною Олександра Лотоцького.

А ось приклад подвійного трактування нескладного, на перший погляд, псевдо – *Ельдорадчик*. Перша думка історика літератури – що йдеться про В.Самійленка. Він справді не раз згадується в листуванні, а його знаменита сатира “Ельдорадо” була тоді дуже популярною в українських колах. Однак пильніше приглянувшись до коментованої фрази, можна помітити деяку невідповідність: “Над Ельдорадчиком ні з сего, ні з того, а єдине “по усмотрению” отца декана повисла хмара, пристали до його: “Докажи, що ти благонадежний і що у тебе ніяких збірок не було ніколи...”, а не то!..” (Лист від 30 листопада 1894 р. – С. 88). За кілька років перед цим (1890 р.) В.Самійленко в Києві цілком легально якраз видав збірку віршів, і не можна припустити, щоб влада про це не знала. І чому це зацікавило саме церковну владу? Виявляється, було на той час у Києві ще одне “Ельдорадо”, не менш відоме патріотичним колам²². Так називали гостинну домівку Луки Скочковського, керівника молоді, т. зв. “семінарської” громади. До березня 1895 р. він служив псаломником однієї з київських церков і водночас працював у консисторії. За участь у семінарській громаді зазнав переслідувань, і це саме його О.Кониський назвав у листі “Ельдорадчиком”. Слово “збірка” в цитованій фразі вжито не в сучасному значенні, а означає “зібрання, збори”. Тобто, вистежуючи вияви українського руху, духовна влада запідозрила Луку Скочковського у проведенні “неблагонадійних” зібрань і, зрештою, покарала його за це.

Залишилося й кілька не до кінця з'ясованих приbrаних імен чи прізвищ. Так, у листах часто згадуються *Денис* і *Асол*. Нічого певного про них поки що виявити не вдалося, зі змісту зрозуміло лише, що вони були активними членами молодіжного громадівського крила. Недостатньою обізнаністю упорядника пояснюється неправильне прочитання псевдоніма І.Луцицького, який зафіксовано у словнику О.Дея – *Фра-Моріель*, а я його з почерку О.Кониського прочитала як *Фра-Марков*. Цікаво дослідити, кого з львів'ян, членів НТШ іронічно називано *надворним советником*. Зовсім химерну помилку виявив нещодавно мій колега, пильний читач третього тому, у такій фразі: “У М-ого я бачив IV кн. “Записок”...”. Широкий, розмашистий почерк О.Кониського спровокував неправильне “велемудре” розшифрування “У М[оскві] – ого – я бачив...” (С. 95), хоч тепер очевидно, що це скорочене прізвище, можливо, Міхновського. Це питання залишається відкритим, а помилка упорядника ще раз ілюструє один з парадоксів текстології: часто найближчим до істини є найпростіший варіант розшифрування загадкового тексту.

Дуже цікаве спостереження зробив згаданий уже І.Гирич, внесок якого як порадики й консультанта до коментарів третього тому важко переоцінити. Він звернув увагу на згадки в текстах листів М.Грушевського й О.Кониського прізвища *Шумило*. Покликаючись на словник О.Дея, упорядник трактує це як псевдонім Володимира Шухевича, який справді так підписував свої публікації в дитячому журналі “Дзвінок” та деяких інших виданнях. Але значно краще від мене, як історик, знаючи деталі не лише політичних, а й особистісних взаємин тогочасної Галичини, науковець звернув увагу 1) на те, що в листах *Шумило* двічі згадується поряд з *Рижим* (Франком); 2) що йдеться про політичні, організаційні ініціативи.

²² Про цю назву згадує, зокрема, С.Єфремов у “Щоденнику” 1923–1929 років (К., 1997. – С. 42).

На думку Гирича, В.Шухевич не виявляв такої політичної активності, щоб брати на себе місію говорити з новоприбулим М.Грушевським про створення нової опозиційної партії в 1894 році. Згадка ж його в парі з І.Франком підказала сучасному історикові іншу версію: під псевдонімом *Шумило* тут прихований Михайло Павлик. А основні аргументи І.Гирича — і це вже можна назвати найвищою кваліфікацією джерелознавця — полягають у сфері психології. Він перекоаний, що саме вдача й манера поведінки М.Павлика найбільше підходять під характеристику-прізвисько *Шумило*, тоді як В.Шухевич мав зовсім інший характер.

З цього приводу я мала нагоду порадитись із відомими істориками Я.Грицаком та І.Чорноволом. Якщо перший завагався з остаточною відповіддю, то другий, якого справедливо можна вважати одним із найкращих знавців того періоду галицької історії, цілком підтримав версію І.Гирича.

Зверну увагу читачів нашого третього тому на добірку листів, які й тематикою, і хронологією значно вирізняються з-поміж решти — це листи О.Олеся до М.Грушевського, яку підготувала і прокоментувала Н.Лисенко. Крім глибокого знання життєвого шляху і творчості поета, ця дослідниця вміє вдумливо аналізувати автограф, розуміє вагу факту, документа.

У першому томі серії “Епістолярні джерела грушевськознавства” саме в листах до О.Олеся фактично найбільше, порівняно з листами до інших адресатів, розкрився внутрішній світ М.Грушевського, його роздуми над долею своєї родини і всієї країни, над майбутнім. Не менш щирі й листи О.Олеся. Так само вони поділяються на два періоди в житті кореспондентів — до 1914 року й після 1921 р. Особливо цікавий другий період, коли кореспонденти опиняються на еміграції, коли різко змінюється політичне тло, розірвано родини, доводиться боротися за існування, а творча праця вимагає героїчних зусиль²³. І емоційний, вразливий та експресивний О.Олень, і поміркований, стриманий, хоч і не менше вразливий М.Грушевський важко переживали ці події. У листах — виразні картини емігрантського побуту й непростих стосунків між земляками, взаємини з радянськими емісарами, тривожні чутки про становище в Україні, майже чотирирічний неспокій з приводу долі сім’ї. Адже ще в лютому 1919 року з дипломатичним паспортом УНР О.Олень виїхав за кордон — як передбачалося, на кілька тижнів — і лише в 1923 році його дружині й синові вдалося вирватися з “радянського раю”. Увесь цей час вони шукали зв’язку один з одним, писали листи, які не доходили до адресата, посилали офіційні запити, на які не було відповіді. Тож можна собі уявити душевний стан О.Олеся в ці роки. Однак, незважаючи ні на що, він продовжував творити.

О.Олень пережив М.Грушевського на десять років, і в його архіві (в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України) збереглося чимало зарубіжної періодики та емігрантських видань, зокрема з повідомленнями про смерть М.Грушевського. Серед численних досі неопублікованих творів О.Олеся періоду еміграції Н.Лисенко, яка свого часу впорядкувала цей архів, виявила вірш “Грушевському”, датований 24 червня 1938 року. У творі метафорично подано оцінку ролі М.Грушевського в нашій історії:

Грушевському

Плачте, діти, плачте: Батько Ваш умер,
Що з неволі вивів вас в світи на люде...
Як же ви без його будете тепер?
Що тепер із вами на сім світі буде?

Плачте всі народи: сонечко зайшло,
Ніч на землю впала чорна, непроглядна,
На Добро ногою наступило Зло,
Тужить над труною Правда безпорадна.²⁴

²³ Детальніше про архів О.Олеся еміграційного періоду див. публікації Н.Лисенко: 1) З еміграційного архіву О.Олеся // *Хроніка* 2000. — К., 1999. — Вип. 29/30. — С. 232-242; 2) “Для мене довгих літ нема, але пісень... Пісень без краю”: (З останніх записників О.Олеся) // *Київська старовина*. — 1999. — №6. — С. 97-107; 3) За рядками листування О.Олеся та О.Ольжича // *Наукові читання-1998*. Праці молодих учених України. — К., 1999. — С. 120-140.

²⁴ Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. — Ф. 114. — № 3059. — Арк. 18 звор. Вперше цей текст публікувався в передмові Г.Бурлаки “Продовження діалогу” до кн.: *Листування М.Грушевського...* — Т. 3. — С. 26.

Окремо варто сказати про труднощі коментування листів О.Олеся, зокрема укладання анотованого іменного покажчика саме до листів періоду еміграції. Численні ініціали, імена без прізвищ та навпаки – типова, зрештою, картина для приватного листування. Н.Лисенко вдалося розшифрувати чимало загадкових фрагментів. Однак при коментуванні, природно, далася взнаки недостатня вивченість питань історії української еміграції. Тому результати роботи коментатора – пошукової й дослідницької – зафіксували тогочасний²⁵ стан розвитку цієї галузі науки й залишають простір для подальших досліджень.

Кілька цікавих для джерелознавця, на перший погляд вузькопрофесійних і часткових, тем, порушених у нашій статті, постали зі значно ширшої проблеми. Маємо на увазі проблему культури сучасного видання текстів української класики. На жаль, на початку 1990-х років з низки об'єктивних причин фактично перервалася багата українська традиція високої едиційної культури, а тепер вона повертається фрагментарно і з великими труднощами. Один зі способів відродити на новому рівні нашу текстологічну школу – ділитися досвідом упорядкування й коментування науково-критичних видань, формулювати принципи такої роботи. У перспективі певна сума таких публікацій мала б укластися у струнку систему і стати основою для сучасної української текстології.

²⁵ Одразу після виходу аналізованої книжки була видана ґрунтовна, багата новим фактажем монографія Валентини Піскун “Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ ст.)” (К.; Нью-Йорк, 2006. – 671 с.), яка містить низку додаткових інформацій і про наших персонажів.

Наші презентації

Всесвіт. – 2007. – №1-2.

Новітня література представлена “Антологією чотирьох” (сучасна британська поезія), романом сербського письменника Д.Албахарі “Снігова людина”, повістю італійської письменниці С.Нардіні “Матрьошка”, оповіданням-фентезі Т.Джеймісона “Щедроті”, монологом “Новеченто” А.Барікко. У “Скарбниці” друкуються “Канцоньєре, або Книга пісень” Ф.Петрарки в перекладі А.Перепаді. У рубриці “Письменник. Література. Життя” виступають О.Рекут (“Україна очима Заходу: італо-український культурний діалог триває”), Г.Ганущак-Світлична (“Володимир Яворівський: “Слово не має кордонів”), Д.Дроздовський (“Лаура Мінтегі: “Ми живемо в суспільстві, яке чекає на видужання від історичної чуми минулого”). У “Перекладацьких студіях” М.Стріха згадує відомого перекладача М.Москаленка у статті “Чистому серцем (Михайло Москаленко у моєму житті і моєму архіві)”, М.Новикова розповідає про Григорія Кочура – редактора перекладів із Миколи Зерова. Д.Дроздовський рецензує дослідження Н.Над’ярних (“Літературна галактика Дмитра Чижевського в новітній інтерпретації”), Ю.Педан розповідає про італійського художника Діно Буццатті, С.Тарадайко виступає з розвідкою “Лежати чи стояти? (Декарт – Ніцше)”, Я.Розумний інформує про “Чвертьсторіччя конференцій з української проблематики в Іллінойському університеті”.

I.X.